

Ümummilli lider Heydər Əliyevin demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində siyasi fəaliyyəti

Ümummilli Lider Heydər Əliyev 1993-cü il oktyabrın 3-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildikdən sonra müxtəlif sosial-iqtisadi, siyasi problemlərlə üzləşən, vətəndaş müharibəsinin, xaos və hərc-mərcliyin astanasında olan, hətta müstəqilliyini itirmək təhlükəsi ilə üzləşən Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin gücləndirilməsi istiqamətində mühüm praktik addımlar həyata keçirməyə başladı. Heydər Əliyev irəli sürdüyü dövlətin təməl prinsiplərindən biri sayılan qanunun aliliyinin Azərbaycanda təmin edilməsinə nail oldu.

Dövlət varsa, qanun olmalıdır. Dövlət qanuna söykənməlidir. Qanunçuluq prinsipi bir tərəfdən qanunun aliliyidir, digər tərəfdən isə zamanın tələbinə və reallığa uyğun olaraq yeni qanunların yaradılması və onların işlək olmasına ictimai nəzarətin gücləndirilməsidir. Demokratik hüquqi dövlət quruculuğu prosesi istiqamətində ilk addımlar tam ictimai-siyasi sabitlik bərqərar olduqdan sonra həyata keçirildi. Ölkədə hüquqi dövləti qurmaq üçün ilk növbədə konstitusion rejim, mükəmməl hüquq sistemi, səmərəli məhkəmə hakimiyyəti, hakimiyyətlər bölgüsü kimi prinsiplər yaradılmalı idi.

Hüquqi dövlət quruculuğu prosesində ilkin praktik addımlar

Zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan Heydər Əliyev hüquqi dövlətin Azərbaycan modelini ilk milli Konstitusiyayı yaratmaqla gerçəkləşdirdi.

1995-ci il noyabrın 12-də müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının qəbul edilməsi hüquqi dövlət quruculuğu prosesində mühüm addım idi və burada dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqı idi. Konstitusiyaya əsasən, Azərbaycan dövləti demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublika elan edilirdi.

Heydər Əliyev yeni Konstitusiyanın tarixi əhəmiyyəti barədə 1995-ci il noyabrın 12-də keçirilən Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiyanın iclasında demişdir: “Haqqım var deyəm ki, çox zəhmət çəkmişəm. Hər bir kəlmənin, hər bir sözün mənasını dəfələrlə araşdırmışam, onun bu gün üçün, gələcək üçün nə qədər əsaslı olmasını dəfələrlə təhlil etmişəm. Mən çox rahatlıq hissi ilə bu layihənin altından imza atıram və bu layihəyə görə tam cavabdeh olduğumu bu gün bəyan edirəm. Hesab edirəm ki, biz Azərbaycanın bu günü, gələcəyi üçün çox böyük bir sənəd – siyasi, hüquqi sənəd yaratmışıq”. Konstitusiyada irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əqidəsindən, siyasi və sosial mənsubiyyətindən və sair hallardan asılı olmayaraq hər bir insanın hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanları qarşısında ümdə vəzifə kimi qoyulmuşdur.

Azərbaycanda çoxpartiyalılıq əsasında demokratik yolla parlament seçilmiş, siyasi plüralizm, şəxsiyyət, söz, mətbuat, vicdan azadlıqları, insan hüquqlarının müdafiəsi və qanunun aliliyi prinsipləri bərqərar oldu. Ardıcıl surətdə həyata keçirilən köklü iqtisadi, sosial və hüquqi islahatların təməlinə insana qayğı, insan ləyaqətinə hörmət dayanırdı.

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev siyasətində demokratik cəmiyyət və hüquqi dövlət quruculuğu prioritet idi. Bunun üçün insan hüquq və azadlıqlarının hər şeydən öndə olması, onların təmin edilməsi ən ümdə vəzifə idi.

İnsan hüquqlarının təmin edilməsi hüquqi dövlət quruculuğu prosesində prioritet kimi

Müasir dünyada insan hüquqları probleminin beynəlxalq aspektləri olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. XX əsrdə insan hüquqları əsas dəyər kimi tanınmış, bu ideya beynəlxalq səviyyəyə çıxmış və müvafiq sənədlərdə təsbit edilmişdir.

1945-ci il iyunun 26-da müasir dövlətlər tərəfindən əsas insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət prinsipini ifadə edən sənəd – Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. Bu sənəd mahiyyətinə görə insan şəxsiyyətinin hüquqları və azadlıqları sa-

həsində suveren dövlətlər və xalqların bundan sonrakı əməkdaşlığı üçün əsas siyasi, hüquqi və ideoloji əsas olmuşdur.

BMT-nin 1948-ci ildə qəbul olunmuş İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməsi dünyanın bir çox dövlətləri tərəfindən konstitusiyaların, insan hüquqlarına aid olan müxtəlif qanunlar və sənədlərin ayrı-ayrı müddələrinin işlənilməsində geniş istifadə olunan bir modeldir.

Azərbaycanda həyata keçirilən hüquqi islahatlar insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması işinə mühüm töhfələr vermişdir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının III fəslü bütövlükdə, yəni 158 maddədən 48-i insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına həsr edilib. Konstitusiyanın 71-ci maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına təminat verilir. Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu hesab edilir. Həmin maddəyə əsasən, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdırma, konstitusiyanın heç bir müddəası insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəldilmiş müddəa kimi təfsir edilə bilməz.

İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında konvensiyaya dair 2002-ci il mayın 3-də Vilnüs şəhərində qəbul edilmiş 13 sayılı protokolun 1-ci maddəsində göstərilirdi ki, ölüm cəzası ləğv olunur, heç kəs belə cəzaya məhkum edilə və ya edam oluna bilməz. Lakin hələ həmin hadisədən 4 il əvvəl – 1998-ci ildə Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Şərqdə ilk dəfə olaraq ölüm cəzası ləğv edilib. Bu, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin humanist ideyalara sadiqliyini bir daha təsdiq edirdi. Azərbaycanda insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının

müdafiəsi sahəsində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1998-ci il fevral ayının 22-də imzaladığı “İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” Fərmanı və 18 iyun 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair” dövlət proqramı mühüm rol oynayıb.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1998-ci il fevral ayının 22-də imzaladığı “İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” Fərmanında 80-ci illərin axırları 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda

insan hüquqlarının kütləvi surətdə pozulmasına gətirib çıxarmış hallara və faktlara siyasi qiymət verilməmişdir. Həmin fərmanda insan hüquqları məsələsi ümumdövlət səviyyəsinə qaldırılmışdır.

Prezident Fərmanında Milli Məclisin nümayəndələrinin ATƏT-in və Avropa Şurasının Parlament Assambleyalarının, Avropa Parlamentinin, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının, Qara Dəniz İqtisadi Birliyi Parlament Assambleyasının, Parlamentlərarası İttifaqın sessiyalarında, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin təbliğ edilməsinin, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində qaçqın və məcburi köçkün düşmüş şəxslərin hüquqlarının bərpası üçün aparılan işin gücləndirilməsinin vacibliyi göstərilmişdir. Fərmanda həmçinin Avropa Komissiyası, Avropa Şurası, ATƏT-in insan hüquqlarına dair demokratik təsisatlar bürosu, Beynəlxalq Amnistiya, İnsan hüquqlarını müşahidə edən Helsinki Təşkilatı, habelə insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq qurumlar və digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi, Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən qeyri-dövlət hüquqi müdafiə təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasını və inkişaf etdirilməsinin vacibliyi öz əksini tapmışdı.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan dünyada insan hüquq və azadlıqlarının təməl prinsipi kimi qəbul edilən ən mühüm beynəlxalq konvensiyalara da qoşulmuşdur. Azərbaycan 2001-ci ildən etibarən Avropa Şurasının İnsan Haqları üzrə Konvensiyasına qoşulmuşdur.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və müdafiəsi istiqamətində həyata keçirdiyi ən mühüm addımlardan biri “İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (Ombuds-

man) haqqında” qanunun qəbul edilməsi və Ombudsman Aparatının yaradılması idi.

Ümummilli Lider cəmiyyətdə söz, fikir, mətbuat azadlığının təmin edilməsinə mühüm önəm verirdi. Kütləvi informasiya vasitələri üzərində senzura aradan qaldırıldı, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları yüksək səviyyədə təmin edildi. Konstitusiyanın 47-ci maddəsi Azərbaycanda fikir və söz azadlığının təminatı məsələsini özündə ehtiva edir. 1998-ci il avqustun 6-da Heydər Əliyev “Ölkədə söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Fərman imzaladı. Bu Fərmana əsasən mətbuatda dövlət sirlərini mühafizə edən baş idarə ləğv olundu. Bu, senzuranın ləğvi demək idi.

Prezident Heydər Əliyev, eyni zamanda, dövlətin hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində mühüm fəaliyyət həyata keçirdi. Məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsi, Konstitusiya Məhkəməsinin və digər mühüm təsisatların yaradılması ölkədə demokratikləşmə prosesinin inkişafına təkan verdi. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev hüquqi dövlət quruculuğu prosesində Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri barəsində vurğulayırdı: “1993-cü ildən başlayaraq bu günə qədər Azərbaycan, sözün əsl mənasında, müstəqil həyat yaşayır. Dövlətçiliyin əsasları qoyuldu, müstəqil dövlətin Konstitusiyası qəbul edildi, milli ideologiyamız qəbul olundu, azərbaycançılıq məfkurəsi bu gün bizim ideoloji əsaslarımızı təşkil edir. Siyasi islahatlar aparılmağa başlamışdır, demokratik inkişafı bağlı önəmli qərarlar, qanunlar qəbul edilmişdir”.

Hüquqi islahatlar dövlətin təməl daşdır

Ədalət, qanunçuluq və hüquq qaydalarının təminatını hər zaman üstün tutan Heydər Əliyev “ədaləti ədalətsizliklə bərpa etmək olmaz” deyərək qanunun aliliyini əsas meyar hesab edirdi.

Dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra Ümummilli Lider Heydər Əliyev hüquqi islahatlara müstəsna əhəmiyyət verərək bu məqsədlə yaradılan Hüquqi İslahat Komissiyasına rəhbərliyi bilavasitə öz üzərinə götürdü və qısa müddətdə yeni müasir qanunlar və məcəllələr qəbul olundu. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yeni üçpilləli müstəqil məhkəmə sistemi və bu sistemdə mühüm rol oynayan Ali Məhkəmə təsisatı yaradıldı və fəaliyyətə başladı. Məhkəmələrə insan haqlarının qorunması ilə bağlı müstəsna səlahiyyətlər verildi. Azərbaycan postsovet məkanında

qətimkan tədbiri kimi həbsin seçilməsi səlahiyyətinə məhkəməyə verən və bununla da “Habeas Corpus” prinsipini tətbiq edən ilk dövlətlərdən oldu.

Azərbaycan dövlətçilik tarixində ilk dəfə olaraq şəffaf prosedurlar əsasında, o cümlədən test üsulu ilə hakim seçimi keçirilərək təyinatlar aparıldı. Əvvəlki hakim korpusu 60% təzələndi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında 1998-ci il dekabrın 1-də “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” qanunun qəbulu məhkəmə hakimiyyətinin fəaliyyətini tənzimləyən mükəmməl qanunvericilik bazasının formalaşması

baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyırdı. Qanun əsasında məhkəmə-hüquq sistemində köklü dəyişikliklər həyata keçirilmiş, qısa müddət ərzində yeni mütərəqqi qanunlar qəbul edilmiş, üçpilləli yeni məhkəmə sistemi yaradılmışdır. Müstəqil Azərbaycanın Konstitusiyasında ilk dəfə olaraq “məhkəmə hakimiyyəti” anlayışı verilmişdir. Bununla da cəmiyyətdə yaranan bütün hüquqi münasibətlərin həlli məsələsi məhkəmə orqanlarının səlahiyyətinə aid edilmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev müdrik rəhbər olaraq cəzanın humanistliyi və adekvatlığını, tərbiyəvi əhəmiyyətini də daim önə çəkərək ölkədə əfvetmə institutunun formalaşması istiqamətində real addımlar atmışdır. Bu baxımdan, 1995-ci ildən ölüm hökmü cəzası üzərində moratoriumun qoyulmasını, 1998-ci il fevralın 10-da isə bu cəzanın tam ləğv edilməsini xüsusi vurğulamaq lazımdır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev 3 fevral 1998-ci il tarixli müraciətində deyirdi: “*Mən cinayət-hüquq siyasətini hərtərəfli təhlil edərək, ədalət, azadlıq, humanizm və insanpərvərlik kimi yüksək ideallara sadiq qalaraq ölkəmizdə ölüm cəzasının ləğv edilməsi qənaətinə gəlib bu tarixi bəyanatı vermişəm*”. Bir qədər sonra, həmin ilin dekabrında BMT-nin Ümumdünya

insan hüquqları bəyannaməsinin 50 illik yubileyi tədbirində bu addıma qiymət verərək, o demişdi: *“Ölüm hökmünün ləğv olunması hansısa bir cinayətə rəhm etmək məqsədi daşımır. Bu, ümumbəşəri, ümumxalq əhəmiyyətinə malik bir məsələdir. Ölüm hökmünün ləğv olunması onu göstərir ki, respublikamız, müstəqil Azərbaycan dövləti humanist siyasət aparan bir dövlətdir”*.

Prezident Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə əfv və amnistiya institutlarının bərpası olduqca mühüm əhəmiyyətə malik idi. Məhz bu humanist siyasətin nəticəsidir ki, məhkumların bağışlanması müsbət əhəməyə çevrilmişdir. Minlərlə məhkumun əfv və amnistiya olunması ciddi tərbiyəvi əhəmiyyət daşımaqla, cəmiyyətdə mənəvi dəyərlər, humanizm hissi aşılanmışdır.

Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1997-ci ildə “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” qanun qəbul edildi, məhkəmə quruluşunun və məhkəmə icraatının mahiyyətə yeni modelinin bərqərar edilməsi prosesinə başlandı.

Hüquqi sahədə islahatlardan biri Ali Məhkəmənin də funksiya və səlahiyyətlərinə yenidən baxılması oldu. Ali Məhkəmə ümumi və ixtisaslaşmış məhkəmələrin icraatına aid edilən mülki, cinayət və digər işlər üzrə sırf kassasiya instansiyası məhkəməsinə çevrildi və beləliklə, aşağı məhkəmələrin qərarlarına nəzarət etməkdən, işlərə birinci instansiya məhkəməsi kimi baxmaqdan azad olundu.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Milli Məclisdə Azərbaycanın Avropa Şurası ilə inteqrasiyasını gücləndirən

normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Parlament bu sahədə “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyayı, “İşgəncələrin və qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında” Avropa Konvensiyasını, “Yerli özünüidarəetmə haqqında” Avropa Xartiyasını təsdiq edən sənədləri, “Vətəndaşlıq haqqında”, “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında”, “Dini etiqad azadlığı haqqında” qanunları qəbul etmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev və Azərbaycan prokurorluq orqanlarında islahatlar

Azərbaycanın prokurorluq orqanları dövlətin əsas sütunlarından biridir. Prokurorluq orqanlarının yaranması tarixi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünə gedib çıxır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının 1 oktyabr 1918-ci il tarixli qərarı ilə Bakı Dairə Məhkəməsinin tərkibində prokurorluğun təsis edilməsi sonrakı tarixi mərhələlərdə milli prokurorluq orqanlarının fəaliyyəti, inkişafı və müasir beynəlxalq standartlara uyğun bir səviyyəyə çatdırılmasında mühüm zəmin olmuşdur.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərliyinin bütün zamanlarında hüquq-mühafizə, o cümlədən prokurorluq orqanlarında qanunun aliliyi məsələsinə mühüm önəm vermiş, bu sistemdə işin düzgün təşkili və həyata keçirilməsini daim diqqət mərkəzində saxlamışdır. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1995-ci il noyabrın 12-də keçirilən ümumxalq

səsverməsi – referendumda qəbul edilən yeni Konstitusiyada Respublika Prokurorluğuna xüsusi maddə həsr edilərək dövlət idarəetmə sisteminə bu təsisatın yeri məhkəmə hakimiyyəti orqanları sırasında müəyyənləşdirilməklə prokurorluq orqanlarına ilk dəfə olaraq konstitusional status verilmişdir. “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il tarixli qanunu qəbul olunmaqla prokurorluğun fəaliyyətinin demokratik prinsip, forma və metodları müəyyən edilmiş, sistemi və təşkili, kadr təminatı və işçilərin sosial müdafiəsi müasir beynəlxalq standartlara uyğun tənzimlənmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 26 aprel 2000-ci ildə prokurorluğun rəhbər işçiləri ilə keçirdiyi müşavirədəki tarixi nitqində qeyd olunmuş, prokurorluq orqanları qarşısında qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə bağlı aparılmış hərtərəfli islahatlar nəticəsində Azərbaycan Prokurorluğu həmin vaxtadək fəaliyyətində mövcud olmuş neqativ cəhətlərdən təmizlənməklə struktur və mahiyyət baxımından tam yenidən qurularaq müasir məzmunlu prinsip və metodlardan istifadə etməklə mütərəqqi normativ hüquqi baza əsasında fəaliyyət göstərən, xalqımızın və milli dövlətçiliyimizin maraqlarının qorunmasına, qanunun aliliyinin təmin olunmasına, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsinə xidmət edən dövlət təsisatına çevrilmişdir. Hüquq sisteminin inkişafında prokurorluğun rolunun gücləndirilməsi istiqamətində müntəzəm tədbirlər həyata keçirilmiş, 2002-ci il sentyabrın 19-da qüvvəyə minmiş “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” referendum aktına əsasən prokurorluğa qanunvericilik təşəbbüsü hüququ verilmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev prokurorluq orqanlarının fəaliyyəti haqqında deyirdi: “Prokurorluq orqanlarının əsas hədəfi qanunun aliliyinin təmin olunmasıdır. Sağlam mənaəviyyət hər bir prokurorluq işçisi üçün, qanun keşiyində duran bizim hər bir məmurumuz üçün əsas meyar olmalıdır. Əgər bu yoxdursa, o insan bizim tələblərimizə cavab verə bilməyəcəkdir. Bizim tələblərimiz isə qanundur, qanunun aliliyidir”.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi mühüm islahatlardan biri prokurorluq orqanlarının inkişafına təkan verən kadr islahatları olmuşdur. Vətənpərvər və savadlı gənclərin dövlət idarəetməsində iştirakının təmin edilməsi məqsədilə ilk dəfə prokurorluq orqanlarında müsabiqə yolu ilə işə qəbulun həyata keçirilməsinə başlanılmışdır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyəti dövründə Azərbaycan Prokurorluğu öz in-

kişafının yeni mərhələsinə qədəm qoymuş, islahatlar uğurla davam etdirilmiş, prokurorluq orqanlarının iş prinsipi təkmilləşdirilmişdir. Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması, istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilmiş, həmin torpaqlarda Azərbaycanın dövlət, o cümlədən prokurorluq orqanlarının fəaliyyəti bərpa edilmişdir.

Beləliklə, Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında işğaldan azad edilmiş ərazilərdə hüquqi infrastrukturun həyata keçirilməsi üçün mühüm praktik addımlar atılmış, həmin ərazilərdə Azərbaycan öz suverenliyini təmin etmişdir.

İstifadə edilmiş mənbələr

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.
3. Axundov T. “Ulu Öndər Heydər Əliyev: məhkəmə-hüquq islahatlarının müəllifi.
4. Bayramlı N. “İnsan və vətəndaş hüquqlarının təmin olunması sahəsində Azərbaycan təcrübəsi mütərəqqi nümunədir”.
5. Mahir Əsədli. “Heydər Əliyev və məhkəmə-hüquq sisteminə islahatlar”.
6. Hüseynov N. “Azərbaycan prokurorluğu: tarixi ənənələr və yeni islahatlar mərhələsi”.
7. Məmmədov F. “Hüquqi dövlət quruculuğunda Heydər Əliyev irsi”.
8. Məmmədov F. “Məhkəmə-hüquq islahatlarında Ulu Öndər Heydər Əliyev dühası”.
9. Ömərrov V. “Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi siyasəti”.
10. Yusif İldırımzadə “Prokurorluq orqanlarının əsas hədəfi qanunun aliliyinin təmin olunmasıdır”.

Nisə Qasımova
Baş Prokurorluğunun Sənədlərlə
və müraciətlərlə işin təşkili
idarəsinin böyük prokuroru,
kiçik ədliyyə müşaviri